

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

in het aangaan van de verbinding met psychotische mensen. Beginnend behandelaars die voor het eerst te maken krijgen met de vaak weerbarstige praktijk, maar ook ervaren therapeuten die de steun van het psychoanalytisch gedachtegoed zoeken, vinden in dit boek een heldere samenvatting van de praktische toepassing van het werk. Voor mensen die verdieping zoeken is een literatuurlijst toegevoegd. Voor jonge behandelaars zou het een goede toevoeging kunnen zijn om de theoretische onderbouwing van de teksten explicieter te maken. Psychotherapeutische mechanismen worden aan de hand van casuïstiek uitgelegd, maar krijgen niet altijd een naam of een definitie. Voor onervaren lezers kan het helpend zijn om dit gemarkeerd te krijgen. Dit boek verdient het dat óók onoplettende lezers de gedegen basis die eraan ten grondslag ligt oppikken. Kortom: een positief en hoopvol werk waarin wordt opgeroepen tot een breder perspectief in de behandeling van psychosen, met een focus op verbinding, samenwerking en empathie. Empathie voor zowel behandelde als behandelaar, met oog voor de moeilijkheden en vooral ook de kansen die er liggen in de behandeling van psychotische mensen. Het is een oproep om het sociale netwerk fijnmaziger te maken, opdat kwetsbaren niet tussen de gaten van dit net doorglijpen én opdat behandelaars dit mooie en soms moeilijke werk goed kunnen uitvoeren.

Wie stopt de tijd, Hamlet of Oedipus?

Bespreking van

Peter Verstraten & Sjef Houppermans (red.) (2020). *De tijd hangt uit zijn naad — Hamlet en de psychoanalyse*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant. ISBN 9789044137675, 205 pp., € 24,90

MARIT VAN DER MEULEN

De Stichting Psychoanalyse en Cultuur brengt een bundel artikelen over Shakespeares *Hamlet* en de psychoanalyse uit onder de titel *De tijd hangt uit zijn naad*. Cultuurwetenschappers, filosofen en analytici leveren bijdragen waarin zij zich baseren op dan wel afzetten tegen het werk van Freud en Lacan. De karakterstructuur van Hamlet wordt gezet tegenover die van zijn verre analytische voorvader, Oedipus. Het Hamlet-thema blijkt wijdverspreid in alle kunst. ›De tijd hangt uit zijn naad‹ is een citaat uit een monoloog van Hamlet. Hamlet en Oedipus hebben beiden een problematische verhouding met hun vader. Bovendien hebben beiden te maken met een staatsprobleem. Beiden moeten een evenwicht herstellen. De schrijvers van de bundel verbinden de structuur van het probleem van Hamlet met de eenentwintigste-eeuwse tijdgeest waarin allerlei zekerheden op losse schroeven zijn gezet.

Hamlet, de Deense prins, is somber en komt tot niets. Zelfs zijn geliefde Ophelia brengt geen geluk. Hamlet weet niet wat hij moet doen. Op een nacht verschijnt voor hem de geest van zijn vader. De geest vertelt dat hij vermoord is door Hamlets oom, de huidige man van Hamlets moeder. De geest geeft Hamlet de opdracht zijn dood te wreken en daarbij vooral zijn moeder te ontzien. Ook Oedipus, de Thebaanse koning, heeft een nijpend probleem. Nadat hij zich de hand van de Thebaanse koningin heeft verworven door de stad van een vervelende sfinx te bevrijden, heerst een pandemische pest in de stad. De bevolking lijdt. Oedipus moet verlossing brengen. Oedipus en Hamlet voelen beiden een verplichting om door hun ouders geïnitieerde scheuren in de tijd te voegen. Oedipus maakt zich zorgen over zijn volk en zint op de oorzaak van de pest. Hamlet ziet onrecht in de structuur van het koningschap. Zijn oom is machtig geworden door moord. Moe-

der heeft gekozen voor lust in plaats van trouw. En moeder stelt Hamlet niet op de eerste plaats. Oedipus ontdekt dat hij zelf schuldig is aan de ellende in zijn rijk. Hij heeft gezondigd tegen de structuur van de macht. Hij heeft zijn vader vermoord en zijn moeder gehuwd. Oedipus probeert de tijd in het lood te brengen door zichzelf de ogen uit te steken. Hamlet heeft een heel ander probleem. Hamlet heeft vooralsnog zelf niets misdaan. Van een geest weet hij dat zijn ouders gezondigd hebben. Zijn oom is een onwettige koning. Zijn vaders dood is ongewroken. Hamlet piekert over onvolmaakthe- den en onzuiverheden in het staatsbestel en over herstel van evenwicht in de tijd.

Freud behandelt de problematiek van Oedipus en Hamlet in eenzelfde lijn. De somberheid van Hamlet is bij Freud structureel gelijk aan de angst van Oedipus over de pandemische pest onder de Thebaanse bevolking. Beiden hebben — onbewust — hun vader weggedacht, beiden verlangden naar hun moeder als seksueel object. Ieder kind is bij Freud een driftmatig wezentje dat zijn weg moet zoeken — de tijd moet voegen — onder invloed van alle libidineuze en agressieve verlangens uit de kindertijd. Ieder kind heeft een oedipuscomplex. Lacan legt in zijn meer antropologische benadering het accent anders. Ieder kind heeft vanaf zijn geboorte een beperkt aantal eigenschappen. Ieder kind is en heeft en kan van alles, maar ieder kind kan, is en heeft ook van alles niet. De ontwikkeling bij Lacan — het voegen van de tijd — is het accepteren van het tekort en het vinden van een eigen symbolische orde. Een eigen manier van omgaan met problemen, onafhankelijk van de onvolmaakthe- den van anderen.

De schrijvers van *De tijd hangt uit zijn naad* onderzoeken en beschrijven allerlei moderne 'Hamlets' en Hamlet-thema's. In film, in literatuur en zelfs in strips komt het thema van het zoeken naar eigenheid, naar een eigen identiteit voor. Opvallend aan onze tijd is het ontbreken van zekerheden.

Een koning is niet vanzelfsprekend koning, een vader hebben of zijn is geen zekerheid. Het bestaan zelf is twijfelen en zoeken.

Vooralsnog Bart Vieveen onderzoekt de tijdljn in de beleving van Hamlet. Hamlet piekert in en uit zichzelf over de geest van zijn vader, diens opdracht, en hij denkt na over de toekomst. Oedipus krijgt zijn probleem van buitenaf aangereikt. Er is pest onder de bevolking. Oedipus moet het zelf oplossen. Hamlets probleem is de observatie van compromissen, jaloezie en valsheid in anderen. Kort gezegd: als Hamlet niet moeilijk zou doen, zou er geen probleem zijn. Maar Hamlet spiegelt in zichzelf de tijdgeest. Hamlet zoekt een eigen identiteit. Hamlet is niet getermineerd door — in een analyse te ontdekken — eigen driftmatige verlangens uit de kindertijd. Hamlet zoekt juist naar zekerheden. Hamlet *speelt* de gek, maar is — heel uitdrukkelijk — niet gek. Hamlet laat de moord op zijn vader na-mimen door een langstrekking theatergezelschap. Met andere woorden: Hamlet creëert werkelijkheden. Hij zoekt een eigen waarheid door uitproberen en nabootsen. Voor Oedipus is er een eenduidige, verticale werkelijkheid. Bart Vieveen stelt daarom voor naast het oedipuscomplex ook de hamletconstellatie als interpretatiekader in te voeren. In alle andere — zeer uiteenlopende bijdragen — speelt de tijd een rol. Er moet in de tijd iets hersteld worden. Niets doen, uitstellen, wachten houdt alle mogelijkheden open. Wie niets doet, kan immers voor altijd alles.

Tom Lannoye herschrijft Shakespeares *Hamlet*. Hij verandert de titel in *Hamlet versus Hamlet*. Hamlet is niet in gesprek met zijn vader, maar met zichzelf. Het is <het beste om nooit geboren te worden. Dan doe je niets verkeerd.> Shakespeare laat Hamlet sterven door eigen zwaard. Tom Lannoye laat Hamlet eeuwig leven. Bestaan is twijfelen, is eeuwig verlangen naar alles wat mogelijk is, naar alles wat nooit te krijgen is.

Een vader die weet hoe alles moet en een moeder die eigenlijk alleen van jou is: ze bestaan niet. Al stelt Hamlet het wachten op een dergelijke vader en moeder nog zo lang uit, ze komen nooit.

Hebben we nu een oedipuscomplex of hebben we een hamletconstellatie? Is onze psychopathologie een uitdrukking van een verboden libidineus verlangen en een agressieve component? Of zijn we heel veel fantasie-identiteiten met een eeuwig verlangen naar alles wat mogelijk is? Misschien hebben we tegenwoordig meer een hamletconstellatie.

Oedipus stak zijn ogen uit toen hij dacht dat hij de oorzaak wist van de pest onder de Thebaanse populatie. Zijn kinderen hadden daarna voor altijd ruzie. Op zoek naar een eigen identiteit. *De tijd hangt uit zijn naad* legt schitterend uit hoe het nooit goed komt.

De grenzen van de transitionele ruimte

Bespreking van

Mieke Monthaye (2020). *Voorbij het vroege gemis — Notities van een psychotherapeute*. Oud-Turnhout/'s-Hertogenbosch: Gompel&Svacina. ISBN 9789463711777, 224 pp., € 29,90

ANNAH PLANJER

Mieke Monthaye kijkt met dit boek terug op haar meer dan dertig jaar ervaring als klinisch psycholoog en therapeut in een vrijgevestigde praktijk, waarin ze met kinderen en volwassenen werkte. Daarnaast was ze onder meer werkzaam bij de postgraduaatopleiding psychodynamische kindtherapie van de KU Leuven en als supervisor.

Het zwaartepunt van het boek is de uitgebreide beschrijving van de langdurige (meer dan tien jaar) psychotherapie van twee jongvolwassen vrouwen, Katrien en Friedl. Hun persoonlijkheidsopbouw vertoont basiselementen, luidt Monthayes diagnostische impressie. Volwassenen met een 'vroeg gemis', samenhangend met vroegkindelijke traumatisering. Katrien kan zich terugtrekken in dromen en fantasie, met name bij relationele verdieping. Tegelijkertijd is er ook voldoende egosterkte, er is genoeg frustratietolerantie om een opleiding af te maken, er kan verwoord en gesymboliseerd worden. Beide vrouwen waren intensief betrokken bij de opzet van het boek, selectie van het materiaal, en het garanderen van de privacy.

De casuïstiek illustreert de werkwijze van Monthaye, die gefundeerd is op persoonlijke groei, psychodynamische theorie en de relaxatietherapie (Progressieve Relaxatie en Autogene Training). De beleving van een lichaamskern en van afgrenzing staan centraal, zeker in de beginfase van de behandeling, en aanrakingen zijn een vanzelfsprekend onderdeel. Monthaye vertelt over de omarming aan het eind van de sessie, om zo de positieve basisrelatie tastbaar te maken. Bij kinderen vormt relaxatie de kern van de behandeling, bij de volwassen therapieën is deze ondersteunend in het hele proces van wat Monthaye 'ik-opbouw' noemt.

Het opnieuw doormaken van het individuatie-separatieproces zoals Margaret Mahler dat beschrijft, maar dan nu samen met de therapeut, is de onderlegger voor de interventies van Monthaye.

Katrien mag op weg naar de individuatie-separatie het gezicht van de therapeut aanraken, letterlijk 'eerste stapjes' zetten in het bijzijn van de bewonderende therapeut, en krijgt op verzoek een pop, interventies ingegeven door respectievelijk de differentiatiefase, de oefenfase en de rapprochementfase met nog fragiele objectconstantie.